

TARDOS MÁRTON, 1928–2006

A biztostól a talánig

A közgazdasági reformok hőskorától, vagyis 1953-tól az élhetőbb társadalom modellezésének igézetében töltötte kutatói pályáját a minap elhunyt Tardos Márton. A szabaddemokrata politikusként országosan is ismertté vált tudósra emlékezik pályatársa.

Dubrovnikban beszéltem a tengerbe, 1989 májusát írtuk, volt vagy 15 fős a víz, mégis rípsz-ropsz eltűnt a habok között. Aggódní remekül tudok, de eszembe sem jutott, hogy az Adria foszthatná meg a radikális reformert pályája várva várt nagy pillanatától: amikor '56 után ismét forradalmat csinálhat. Tardos Mártont, mindenki Marciját, a leányfalui vadevezőst nem nyelhetik el a hullámok. S valóban, úgy lépett ki a tengerből, mint más a fürdőkádból, en passant jegyezve meg, hogy jó mérföldnyire a parttól kétszer is görcsöt kapott a lába.

Hasonlóan karakán volt a tudomány és a politika mindennapjaiban is; legtöbb kortársától eltérően őt sosem láttam berezelve. A zsidó nagypolgári család kommunizmusba ájult gyermeke 1953 után – apósa, a tervgazdaság reformját elsőként követelő Péter György segédletével – egyszerűen kisétált a sztálinizmusból, miközben vigyázott arra, ne mulasszon el semmit, ami életveszélyes, és megőrizze a szóba állás ritka képességét szövetségessel, ellenféllel egyaránt. Az 1980-as évek elején előfordult, hogy a se párttag, se szamizdátos Tardos délelőtt a pártközpontban tárgyalt, délben Sorossal ebédel, délután az ellenzéki Kis Jánossal barátkozott, este meg a '68-as reformok politikai felelősével, a később talonba tett Nyers Rezsóval írt közös cikket, és – láss csodát – egyikük sem tekintette árulónak. Láss még nagyobb csodát, 1989 környékén ez az arcképcsarnok kiegészült a rivális ellenzéki csoportok Csurkától balra eső képviselőinek színe-javával. Pedig nem tett lakatot a szájára, egy-két spród mondatot is megengedett magának, mégis szerették, mert sem sznob, sem fennhéjázó nem volt. Művelt plebejus. Egy urbánus, aki nem irritál.

Folyton provokáltam. Piaci szocialista illúzióit, társadalommérnöki vágyait, más szóval felemás liberalizmusát olvastam a fejére. Meglepően jól fogadta, a leben und leben lassen elvét tőle tanultam. Rá mégsem tudtam alkalmazni. Akárcsak annyi

BÁNYÓTI ANDRÁS

barátja, én is szüntelen faggattam: mikor írod már meg a Nagy Könyvedet a szocialista reformok történetéről? Megígérte, neki is ült az alkotásnak – majd hosszú szüneteket tartott. Gyűjtögette az anyagot, csiszolta reformterveit, cikázott fel s alá a világban. Közben szaladtak az évek.

Az ökonómiában tudott „nyugatiul” és „keletiül” is, nemcsak a nyelveket ismerte, hanem többnyire habituálisan is otthon volt: akkor is, ha karót nyelt német professzorral kellett hangversenyre mennie Münchenben, és akkor is, ha mellőzött tervmatematikkussal vodkázott egy moszkvai lakásban. Nem postázgatta műveit, nem célozgatott konferencia-részvételre, mégis hívták, ő meg szórta ötleteit szerteszét, s nem törődött azzal, hogy lehetőleg a legtöbbet idézett folyóiratokban publikáljon. Minek is, ha Leszek Balcerowicz csillogó szemmel néz az emberre, és ami még nagyobb szó, Václav Klaus semlegesen nyilatkozik róla?

1989. Ugyanabban a szürke halszálkás zakóban „tetszett neki forradalmat csinálni” tudósként a késő Kádár-korban és

képviselőként, majd frakcióvezetőként a szabaddemokraták táborában. Féltem, rászokik arra, hogy mikrofonnal az orra előtt keljen és feküdjék. Nem gondoltam volna, hogy másutt leselkedik rá a veszély: egy ponton túl a hivatásos politika nem viselte-viselhette már el a lényéből fakadó töprengést. „A dologról két véleményem is van, de egyelőre egyikkel sem értek egyet” – szerette mondogatni. És lassan kiaraszolt, kitessékelték a magas párt- és államügyekből.

Közben Magyarországon kitört a magántulajdon, nem kis részben azért, mert a hozzá hasonlóak nem temetkeztek vissza a könyvtárba, amikor az 1990-es években egyre-másra születtek Kelet-Európa-szerre a merészebbnél merészebb ideák arról, hogyan lehetne mégse privatizálni. Egy kis kupon, egy kis „stabilizáljunk előbb”, egy kis „éljen a nemzeti tőke”. Noha nem volt doktriner, végig kitartott 1972-es híres „holdingos” cikkének üzenete mellett, mely nemzedékem jó részét liberális útra terelte. Számomra például attól fogva sem az öngazdátói, sem a vállalkozói szocializmus gondolata nem lehetett nyerő, mi több, később a hiány paradigmája is haloványnak tűnt az általa megpendített tulajdonjogi érvelés fényében. Egykori barátja, Kornai János önéletrajzában távolságtartóan a kapitalizmus „talmi szimulálása-ként” jellemzi a hajdani Tardos-féle tőkepiaci modellt. Nem örülnék, ha ez rögzülne a magyar közgazdasági gondolkodás történetében, ha elfelejtődne az eredeti privatizációs ötlet (szimuláción túli) bátorsága, s leértékelődne az a tőle nem független – mondjuk ki – diadalmenet, amelynek során a „domináns magántulajdon nélkül nincs modern gazdaság” tétele meg-megbicsakolva ugyan, de végül is meghódította térségünket.

Túl a politikán, túl az ezredfordulón Tardos nem érkezett vissza a tudományba. Szorongani kezdett, már-már rögeszmésen attól, hogy tudósi és politikusi pályája hiábavaló volt. Az átmenetet követő gazdasági visszaesés, Oroszország putyinizálása, Kína forradalom nélküli liberalizálása mind azt sugallta neki, meglehet, egész életében tévúton járt. Jó ideje a „talán másként kellett volna” és a „semmit sem tudunk” vált nyilvános megszólalásai alapmotívumává. A székszisnek erre a fokára már nem tudtam követni. Övnek azonban attól, hogy bárki egy kézlegyintéssel, esetleg valamely olcsó shakespeare-i analógiával intézze el időskori vívódásait. Nemde, Marcikám?

KOVÁCS JÁNOS MÁTYÁS